

Sis apunts sobre poder i mitjans de comunicació

David Fernández

L'articulista reflexiona sobre la relació entre poder i mitjans de comunicació.

1. QUI PAGA, MANA.

«Hi ha democràcia on manen els pobres»

Aristòtil

Si Roma mai no pagà traïdors, és ben lògic que els mitjans de comunicació responguin exclusivament als interessos excoients i exclusius dels seus propietaris. A l'era de la globalització, el 80 % del que corre per les autopistes de la informació mundial està controlat per quatre agències internacionals, que escullen cada dia el que passa i el que no.

Totes quatre —òbviamment— són multinacionals de capital americà i europeu. Reproduint la dominació colonial però ara sense control territorial in situ, a l'Amèrica Llatina, la primera agència és l'agència espanyola EFE, que no endebades es continua dient F, perquè va ser creada l'1 d'abril de 1939 en homenatge a un senyor que es deia Franco. Coses de la vida.

Estat o privada, la informació és en mans dels seus amos, per dir-nos què cal pensar, qui són els dolents i com cal obeir. A l'Estat espanyol, a la dècada dels 90 el paradigma era el següent: els dos «Emilios» —Emilio Botin, dels BSCH; i Emilio Ybarra del BBVA— controlaven indirectament el 66 % de tot el que es llegia i s'escoltava a l'Estat espanyol a través del control que exercien els seus bancs. Avui, el paradigma no ha canviat excessivament, però s'ha modificat l'escenari, alterat a través de compres, vendes i fusions que han aguditzat la concentració dels grans «mass media». I així, Planeta i Godó compren Avui, l'antic grup Comecosa (avui Vocento) obre Punto Ràdio, i Media Pro produeix gran part dels programes de TV3.

Qui té poder, es genera la pròpia imatge, tal com voldria, i conforma una informació monocromàtica i unidireccional. L'anomenat quart poder, que va néixer un dia, suposadament, per controlar els altres tres, ha acabat aliant-se i esdevenint el nou front de control i dominació del pensament i la consciència. Molt menys coercitiu i visible que el poder militar o altres formes de control social, els mitjans fan la seva guerra i la fan cada dia, sense treva. I com a qualsevol guerra antiga o moderna, també fan negoci.

D'això, des d'allò global al local, en donen fe també les «televisions regionals» de l'Espanya autonòmica. Al seu torn, els governs municipals fan fer el propi i van impulsar les televisions locals de les grans conurbacions, com ara terminals informatives caciquils dels poders locals de torn. El Poder segueix patint desmesuradament pel control de la informació. I a l'Estat espanyol n'hi ha dos exemples feréstecs: el conflicte basc (cinc mitjans de comunicació tancats en democràcia, periodistes torturats, satanització de tot plegat, criminalització); i un als Països Catalans, com a exemple paradigmàtic, que demostra com les gasta el Poder quan s'acreeix la lògica de la guerra i la distorsió de la realitat: el control de la informació, rutinari i quotidià, esdevé, en

moments de conflicte, estat d'excepció informativa i campanyes de contrainsurgència propagandística. És el que ens va passar el 1992, al bell mig dels Jocs Olímpics. En menys d'un mes la Guàrdia Civil va entrar a les seus de El Temps i El Punt, es va destituir Salvador Alsius —cap d'informatius de TV3— per «noticiar» la tortura, i es va clausurar el programa de Catalunya Ràdio L'Orquestra pel mateix motiu.

És a dir, que de l'aldea globalitzada a la darrera capital catalana, qui talla el bacallà es qui detenta el poder i qui ens informa és un monopoli empresarial o estatal. Quin descobriment. Els Serra, a les illes, en són la prova més fefaent, sense dubtes. I als monòlegs del Poder se'ls anomena, arreu, «informació plural i contrastada».

2. MITJANS AMB PODER, PODER AMB MITJANS

«Si no aneu amb compte amb els mitjans, us faran estimar els opressors i odiar els oprimits»

Malcolm X

La capacitat de seducció, manipulació i intoxicació assolida avui pels mitjans s'apropa massa al 1984 de George Orwell: només els falta començar a fer desaparèixer de les hemeroteques les notícies molestes i començar a reinventar el passat. Tira-tira, que tot arriba. Aquí i ara hi ha mitjans amb un poder impressionant —«la CNN és el setze membre del Consell de Seguretat de l'ONU», va etzibar el 1991 Margerite Albraight a propòsit de la primera Guerra del Golf— i poders amb mitjans enormes al seu servei que esdevenen altaveus del poder polític i econòmic. De la guerra de la informació en tenim tants exemples, tan recents i tan llunyans, que només caldria citar les armes de destrucció massiva, el tancament d'Egunkaria o la gestió desinformativa de l'11-M.

I el pitjor és que la globalització també ha esmicolat la capacitat de la societat civil. Per dir-ho així, ras i curt: la teoria liberal clàssica parla de tres eixos vertebradors (l'estat, el mercat i la societat). Avui, la societat civil, les classes populars, no tenen cap mitjà de comunicació de masses. Tots estan controlats per l'Estat —el circuit públic de ràdio i televisió— o el mercat, però no hi ha cap iniciativa de la societat civil que contraresti l'allau d'informació que ens assetja cada dia, minut a minut. I qui ens informa, respectivament, és el poder polític i el poder econòmic i la simbiosi entre tots dos. La resta, indefensos davant els missatges, les misses i les ordres que rebem quotidianament: una democràcia d'espectadors i consumidors.

3. CONTROLAR EL PENSAMENT

O LA FÒRMULA DE LA VALL DE MOHAWK

«La propaganda és a la democràcia el que la porra a la dictadura» Noam Chomsky

De tot plegat, Chomsky qualifica el Quart Poder com «la pròspera indústria de les relacions públiques del capitalisme». I no són pas paraules seves, sinó del degà dels periodistes nord-americans. És la teoria del ramat, a qui cal dirigir, i és l'obsessió permanent de qualsevol Poder que es preui com a tal per controlar la població a la que sotmet. Teoritzada el 1929, Walter Lippman ho tenia ben clar: cal controlar el pensament de la població de forma rígida i estricta sota les ordres de la classe dirigent.

Chomsky, que ha treballat intensament la història de la propaganda, té una pila d'exemples de com el Poder ha optat, en el segle xx, per l'enlluernadora capacitat de seducció, tergiversació i manipulació acumulades pel holding de la comunicació. Els inicis de la història de la propaganda com a arma de destrucció massiva es remunten a la I Guerra Mundial als Estats Units. El president Wilson, a través de la Comissió Creel, va aconseguir en tot just sis mesos convertir una societat pacifista en una d'esdevinguda històricament bel·licista, que volia entrar en l'escomesa europea a través de notícies falses i distorsionades sobre la brutalitat alemanya. La comissió de propaganda governamental treballava específicament l'àmbit de la premsa i la informació per forçar l'entrada a la guerra, malgrat el programa que va portar Wilson al poder era «Pau sense victòria». La mateixa tècnica la fa servir després contra la URSS, en una ofensiva que —de passada— quasi va aconseguir esmicolar els sindicats davant la por teledirigida a l'Amença Roja. John Dewel, un dels membres més actius, s'enorgullia en els seus escrits d'haver aconseguit que «els membres més intel·ligents de la comunitat» haguessin enfilat una població pacifista cap a la guerra per mitjà del terror i provocant un fanatisme patrioter a base de mentides elaborades pel Ministeri de Propaganda britànic, la missió del qual —segons els arxius— era «dirigir el pensament de la major part del món». El que va fer Aznar va ser una mala imitació d'aquell model, que perdura perfeccionat i tecnològic.

És a dir, abans que Joseph Goebbels implementés el reiterat «una mentida repetida mil cops esdevé veritat», els teòrics de la democràcia liberal ja havien deliberat i establert les pautes del control del pensament a través dels mitjans. Lippman, degà dels periodistes ianquis, va teoritzar «la fàbrica del consens», és a dir, que la gent acatés el que el Poder ordenés. Lippman sostenia

—i els seus seguidors sostenen— que «els interessos comuns són totalment fora de l'abast de la comprensió de l'opinió pública» i del «ramat desconcertat». Fet i fet, el que deia Aznar quan el 90 % de la població s'oposava a la guerra. Nosaltres som un ramat: i una elit dirigent ens diu que hem de pensar. Insisteixo: això no ho diu Goebbels, ho diu Lippman als estudis que, per més gràcia, es titulen Teoria progressista del pensament democràtic liberal, on estableix que els interessos privats de l'elit s'han de socialitzar com interessos socials i universals. Anem apanyats.

Després de les aportacions de Lippman, amb el desenvolupament vertiginós del capitalisme al segle xx, el sistema es va perfeccionar. A la dècada del 1920 i el 1930, Harold Lasswell, el fundador del camp modern de les comunicacions i de la indústria de les relacions públiques del capitalisme, teoritzava també sobre l'objectiu fonamental de «controlar el pensament del públic». El 1935, amb la Llei Wagner, el món del treball havia assolit una conquesta: el dret a organitzar-se. L'empresariat va prendre bona nota, perquè va ser la darrera victòria de la classe obrera. El 1937, l'empresariat inaugurava la moderna «fòrmula de la Vall de Mohawk». La vaga de l'acer a Johnstown, a Pensilvània, resistia i no es doblegava. El capital no va optar pels matons i el pistolisme patronal. Van descobrir les «campanyes de premsa»: la propaganda salvatge, força més efectiva, eficient i eficaç. Al cap de dos dies de mentides editades a l'opinió pública, les fàbriques reobrien. I les elits van teoritzar aleshores, i no és cap broma, sobre «els mètodes científics per trencar una vaga». Hem avançat: mentre no calguin pistoles (que les tenen), s'opta per les mentides.

4. DEUTES, MENTIDES I CINTES DE VÍDEO

«Segueixen les ràfegues idiotes de les preguntes dels periodistes (a propòsit convindria aprofundir en el caràcter bestial de la ignorància i l'arrogància d'aquesta corporació, reprendre el discurs, no simplement sobre la corporació —brutal i mesquina, però

tal vegada millor que altres—, sinó més aviat sobre els periodistes, en singular,

qui els paga, relacions de negocis, corrupció...»

Toni Negri, El tren de Finlàndia

Aquesta guerra no és pas neutra ni senzilla. En l'altre bàndol, per dir-ho així, hi ha una guerra intestina per assolir el control dels mitjans. Qui conegui mínimament les interioritats del periodisme hispànic ho sap: des de vídeos eròtics de directors amb piscines en espais públics, acomiadaments, traïcions, holdings, fusions, dossiers, batalles campals a les redaccions... La sonrisa del Pelicano de Pepe Navarro — programa prime time d'Antena 3— es va acabar d'un dia per l'altre. Pedro J. va trucar a Villalonga —amo i senyor de Telèfonica— i aquest al director d'A3, que va obeir l'ordre de l'amo.

Els altres que acumulen el control: Jesús de Polanco —conegut com «Jesús del Gran Poder»—, l'imperi Asensio, el grup Vocento i, darrera de tot plegat, la banca. No és cap teoria conspícua de la conspiració. És la xarxa econòmica dels propietaris de la informació i els rigors del qui paga mana, encara que ara es pagui poc en una professió cada cop més precària i jerarquizada.

Com a empreses que són, cal dir-ho, els i les professionals del sector estan cada cop més flexibilitzats, precaritzats, inestabilitzats. Són obrers d'una cadena de producció d'informació i poqueta cosa més. De l'autocensura autoimposada a la censura sense embuts, tot un ventall de silencis obligats. I, òbviament, tot un ventall de possibilitats: periodistes que estimen la seva professió fins a simples mercenaris de la ploma, que escriuen el que els ordenen a una majoria silenciosa que només rep ordres.

Més exemples. El 1992 un periodista de l'edició catalana d'El País va assistir a l'escorcoll de la casa de l'independentista Marcel Dalmau. La Guàrdia Civil no hi va trobar res. El periodista, des de Girona, va enviar la seva crònica. L'endemà quan la va llegir es va esgarriar: la crònica incorporava que s'hi havia trobat una pistola. Va trucar a la directora, Blanca Cia, i li va requerir d'on sortia allò. La directora li va dir que ho havia posat ell. Ell va dir que qui li ho havia dit, si ell havia cobert l'escorcoll mentre ella era asseguda al despatx de Barcelona. La directora va etzibar-li: «m'ho ha dit la Guàrdia Civil». I punt i final. No va ser Aznar qui va trucar els directors dels mitjans de comunicació per dir personalment que era ETA l'autora de l'11-M?

Més, si s'escau. Quan va esclatar la crisi del Prestige, Fraga i Álvarez Cascos eren de cacera. No a qualsevol cacera: estaven en un cita cinegètica organitzada per Isidoro Álvarez, totpoderós president d'El Corte Inglés. La notícia es va filtrar però mai no va sortir publicada. El Corte Inglés és el primer client en publicitat als mitjans de l'estat espanyol.

Amb quatre trucadetes —amençant amb la retirada de publicitat—, el servei de premsa va aconseguir que mai no es publicés enlloc. A RNE, a totes les emissores, els tertulians poden parlar de tot, excepte de la monarquia borbònica. Raons d'Estat o de mercat. El cap d'Intxaurrenondo,

Máximo Blanco, està acusat de tràfic de drogues per entrar per Sant Carles de la Ràpita 6.000 quilos de haixix. Poca gent ho sap. I així, una pila d'exemples que tots podem saber. Si fins i tot a la II Guerra del Golf el Departament d'Estat va anunciar públicament, a bombo i platerets, que empraria notícies falses per assolir els seus objectius imperials de controlar l'Iraq!

El tabú del regne, però, és el rei. Només cal dir que els seus tres assessors econòmics històrics, que l'assessoren en els seus negocis, estan avui condemnats i a la presó: Mario Conde, Javier de la Rosa i Colón de Carvajal. Més encara: fa poc va morir el rei Fahd, monarca plutòcrata i assassí d'una Aràbia Saudita feudal i sense eleccions. El rei espanyol va mostrar el seu condol —un deute de 10.000 milions de la Casa Reial amb la monarquia saudita l'hi obligava— i aquí tots cofois. Al respecte, i sobre les capacitats de conjugar el verb condemnar en una única direcció, Santiago Alba va escriure a Soy un demócrata: «No condenno el rei Fahd, tan amic del rei d'Espanya, que talla caps, poda mans i arrenca ulls, que humilia les dones i emmordassa els opositors, que es llueix sense diaris, parlaments ni partits polítics, que viola noies filipines i tortura indis i egipcis, que malbarata la tercera part del pressupost de l'Àrabia Saudí entre els 15.000 membres de la seva nissaga i que finança els moviments més reaccionaris i violents del planeta».

5. LA RUTINA DESINFORMATIVA

A les facultats de periodisme, com diria Galeano, s'ensenya a ignorar. Pitjor encara, a obeir. Val la pena destacar que el 90 % de les informacions publicades provenen de gabinets oficials de premsa. Aquesta és la rutina: gabinets, despatxos oficials, comunicats, informes, dossiers, teletips d'agència. I poca cosa més: la recerca d'informació contrastada i veraç només queda per les grans sessions d'inici dels cursos acadèmics.

I és allà on s'adoctrina i ensinistra en l'estructura del «què és notícia i qui no», reproduint l'estructura classista, jeràrquica i elitista de la nostra societat. S'ensinistren tres eixos: qui genera la notícia, la rellevància que té i l'interès social. És a dir, qui genera la notícia. I des d'aquest punt de vista, només és important el que diuen els que tenen Poder.

Altres elements moderns a tenir en compte és la cultura medieval («pan y circo») de la premsa rosa, del colobrot Los ricos también lloran i la televisió purrialla com a cultura oficial imposada, que s'estén com una taca d'oli. Vulguem o no, cal oblidar que el que més es llegeix a l'estat espanyol és Hola! I Entreviú.

Aprendre a rellegir la premsa requereix preguntar-se qui informa, qui facilita la informació i quines són «les coses que hi ha darrere les coses». Perquè la dictadura del pensament únic i la imatge única es consolida. Cada cop tenim més dret a escollir entre el mateix i el mateix i, en plena era d'internet, on-lines i saturació, com diria el periodista argentí Ezequiel Fernandez-Moores: «Estem informats de tot, però no ens assabentem pas de res».

6. COROLARI: ...I GERNIKA LA VAN CREMAR ELS ROJOS

«Aquells a qui els sembli medieval, fanàtic i estúpid

morir i matar en nom de Déu, que sàpiguen que mataran

i moriran perquè la sisena part de la Humanitat,

(aleatòriament escollida), es continuï quedant

tots els vídeos i tots els gelats.»

Santiago Alba a Torres más altas

Va ser el potentat Hears qui va promoure la bomba del Maine per forçar la intervenció americana a Cuba. Fou Rockefeller qui va alimentar la guerra del Chaco a Paraguai. Thatcher va encetar la guerra de les Malvines per passar per l'adreçador les vagues mineres, i Videla li va respondre per acabar d'ofegar un poble argentí torturat i desaparegut. Collon afirma que fou Itzebegovic qui ordenà dinamitar el mercat de Sarajevo per forçar els bombardejos de l'OTAN als Balcans. En fi: la matança romana de Timisoara mai no va existir (la revolta sí, és clar) i, segons García-Valdecasas, la policia mai no va assaltar la Kasa de la Muntanya, encara que els jutjats acusin de robatori els agents policíacs. Més proper en el temps i l'espai: l'Estat tanca impunement l'únic diari en èuscar, Egunkaria, i el ministre d'Interior es permet el luxe de dir que és una operació «en defensa de la cultura basca».

Així són les coses encara. Quinze dies abans que l'assassinessin, l'assessor militar de J.F. Kennedy va suggerir bombardejar Florida per provocar la invasió a Cuba. I el 1991, des d'algun despatx oficial, es decidia que un cormorà petroliat pel buc Exxon Valdez serviria per il·lustrar la guerra del Golf, la primera guerra televisada.

La guerra —i la de la informació és una guerra— sempre funciona així. El 25 de maig de 1969, el ministre d'Exteriors d'Hondures assenyala la crema dental Colgate salvadorenca «com a factor d'augment de les càries entre els nens hondurencs». No és cap broma. L'endemà, el sotssecretari d'Integració Econòmica del Salvador li responia adduint que «la brillantina Glostora, de fabricació hondurenca, produeix caspa». S'inicià una escalada de tensió, agreujada per l'enfrontament futbolístic de tots dos països a la tanda eliminatòria dels mundials de 1970. L'empresa ianqui que distribuïa la brillantina Glostora va regalar, enmig de les declaracions despectives d'odi atàvic de les respectives premses nacionals, un adhesiu per als cotxes: «Hondureño toma un leño, mata un salvadoreño». Finalment, El Salvador va envair Hondures i esclatà la guerra, que va acabar com acaben totes les guerres: guanyaren els militars de tots dos bàndols i van perdre les majories pobres salvadorenques i hondurenques. Perquè sempre és el poble qui posa els morts.

Des d'aleshores —és a dir, des de sempre— i fins avui (amb l'avanç tecnològic propi de la cibernetica, la informàtica i l'era de la comunicació) tot segueix igual en l'àmbit de les mentides mediàtiques que engreixen els canons de guerra. El famós «informe Blair»? copiat d'un treball universitari fet el 1990! El ministeri de propaganda britànic ja ho havia deixat per escrit el 1915: «cal dirigir el pensament de la majoria de la població». I un dimitit ministre Robin Cook va aclarir a Blair de què anava la pel·lícula: les armes les venem nosaltres. Quants mitjans es pregunten per què Bin Laden i els talibans anaven armats amb míssils Sam Stinger nord-americans? Pel poder qui pensa conspira i qui sospita, delinqueix.

I malgrat tot, cal deixar-ho ben clar: Els EUA són el primer productor d'armes de destrucció massiva, la nissaga Bush i té més relació constatada amb Bin Laden que tota la família de Saddam Hussein. En allò referent a l'incompliment flagrant de resolucions i recomanacions de l'ONU, qui més les incompleix —batent rècords— són Israel, Turquia i el Marroc, socis geoestratègics dels Estats Units. I no passa res. Mai no passa res.

Jose Maria Valverde sempre deia: «Nou ordre Mundial? És el vell desordre de sempre...». I mai una guerra de setge i saqueig no ha estat tan obscenament cínica, amb subvencions tan anunciades pels mitjans afins a les tesis del Poder, amb mentides preprogramades pel Departament d'Estat declarades tan sincerament; i amb el repartiment del botí de guerra explicitat tan diàfanament. Són les gràcies de l'imperi: prohibit robar i assassinar, que el poder no admet competència.

Malgrat tot, la guerra continua, quan falla l'economia, continuen fallant milions de vides, i els estralls de la vella guerra contra el terrorisme van acumulant sinistres danys col·laterals arreu del planeta. Implacable i impertorbable, el Poder arrasa, malbarata, escup i ens mata per dins i ens mata per fora.

Coercitiu i excloent, continua la capacitat del Poder per generar, en dos minuts, determinats estats d'opinió, per «reorientar» les condemnes hipòcrites i unidireccionals a la violència (a quines sí i a quines no?), per fer-nos conviure plàcidament amb la «normalitat ciutadana» de l'ocupació i la crueltat, per reduir-nos al mínim la capacitat d'indignació, per acatar les bestieses i obligar-nos a la resignació, per disciplinar-nos la vida quotidiana, omplir-nos de coses per fora i buidar-nos per dins en la llosa implacable de la societat de consum.

No és gens casual, perquè és la mateixa lògica de la mateixa guerra: sotmetre'ns i lligar-nos curt. Perquè la màquina no para i la guerra continua. I continuarà mentre cada dia 25.000 nens morin de gana i 4.000 milions intentin sobreviure en la pobresa. En aquesta eficient expressió del crim organitzat que ha esdevingut el Nou Orde Econòmic Internacional —Galeano dixit—, entre els bombardejos mediàtics i els bombardejos reals que ens colpegen, és lícit sospitar que cal una inversió milionària quotidiana en propaganda i informació per mantenir una «pau artificial» en un repartiment tan injust de la riquesa mundial.

I per això ens cal, més que mai, autodefensa i insubmissió informativa. Fins que en deixin en pau. Perquè el risc és acabar creient que Gernika la van cremar els rojos.

I per això —també— quan algun innocent pregunta per què hi ha 8 milions de pobres si Espanya va tan bé, per què guanyen tants els banquers o, simplement, per què no apareixen les armes de destrucció massiva o per què els diputats s'apugen els sous mentre d'altres milers cerquen un lloc de treball precari, li plouen les hòsties. És normal. No ha après la lliçó: cal consumir Democràcia i Nou Orde amb el nas tapat, si s'escau. Com si fos xarop. Els pobres nens no saben què passa. Però nosaltres sí: fa temps que reconeixem millor la ferum de la merda en pols amb embolcall de democràcia.

És el que ens queda. I jo ho deia Lenin: la premsa són els pamflets que reparteixen els rics als pobres.

.....

Collon, Michael: El juego de la mentira. Las grandes potencias, Yugoslavia, la Otan y las próximas guerras, Hiru Argitaletxea, Hondarribia, 2000

Dalton, Roque: Historias del país de Pulgarcito, UCA, El Salvador, 1998

Noam Chomsky; El control de los medios de difusión. Los espectaculares logros de la propaganda” a Actos de agresión, Ed. Crítica, Barcelona, 2000